

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш.УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ
ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«EDU.E-HISTORY.KZ»

ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

№ 2(10) сәуір-маусым 2017

ISSN 2710-3994

EDU.E-HISTORY.KZ
электрондық ғылыми
журнал

EDU.E-HISTORY.KZ
электронный научный журнал

EDU.E-HISTORY.KZ
electronic scientific journal

Құрылтайшы:

Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Басредактор

Қабылдинов Зиябек Ермұханұлы

Редакциялық алқа:

Р. Абдуллаев (Өзбекстан), Н. Аблажей (Ресей), Б. Аяған, М. Әбусейітова, С. Әжіғали,
Н. Әлімбаев, Б. Байтанаев, Қ. Жұмағұлов, Ғ. Кенжебаев, Б. Көмеков,
Мансура-Хайдар (Үндістан), Р. Масов (Тәжікстан), Ә. Мұқтар, В. Плоских (Қырғызстан),
Ю. Петров (Ресей), О. Смағұлов, Сон Ен Хун (Оңтүстік Корея), Е. Сыдықов,
У. Фиерман (АҚШ), А.Чубарьян (Ресей)

Жауапты редактор:

З. Төлєнова

Редактор:

Р. Көбеев

Редакцияның мекен-жайы:

050100, Қазақстан Республикасы,

Алматы қ.,

Шевченко көшесі, 28,

Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты,

«Edu.e-history.kz»

электрондық ғылыми журналының редакциясы

Телефон: +7(727)272-47-59

E-mail: edu.history@bk.ru

Электрондық мекен-жай: <https://edu.e-history.kz/>

Ғылыми журнал Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің
Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде 2014 ж. 29 қазанында тіркелген.
Тіркеу нөмірі № 14602-ИА. Жылына 4 рет жарияланады (электронды нұсқада).

Мақалаларды қайта бастырып жариялағанда, микрофильмге және басқа да көшірмелерге
түсіргенде міндетті түрде журналға сілтеме жасау қажет.

Учредитель и издатель:

РГП на ПХВ «Институт истории и этнологии им.Ч.Ч. Валиханова»
Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан

Главный редактор

Кабульдинов Зиябек Ермуханович

Редакционная коллегия:

Р. Абдуллаев (Узбекистан), Н. Аблажей (Россия), Б. Аяган, М. Абусейтова, С. Ажигали,
Н. Алимбай, Б. Байтанаев, К. Жумагулов, Г. Кенжебаев, Б. Комеков,
Мансура-Хайдар (Индия), Р. Масов (Таджикистан), А. Муктар, В. Плоских (Кыргызстан),
Ю. Петров (Россия), О. Смагулов, Сон Ён Хун (Южная Корея), Е. Сыдыков,
У. Фиерман (США), А. Чубарьян (Россия)

Ответственный редактор:

З. Толенова

Редактор:

Р. Кубеев

Адрес редакции:

050010, Республика Казахстан,

г. Алматы,

ул. Шевченко, 28.

Институт истории и этнологии имени Ч.Ч. Валиханова,
«Edu.e-history.kz»

Редакция электронного научного журнала

Телефон: +7(727)272-47-59

E-mail: edu.history@bk.ru

Сайт журнала: <https://edu.e-history.kz/>

Научный журнал зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации
Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан, свидетельство о регистрации:
№ 14602-ИА от 29.10.2014 г. Публикуется 4 раза в год (в электронном формате).

При повторной публикации статей, съемке на микрофильмах и других копиях необходимо
обязательно ссылаться на журнал.

Founder and publisher:

RSE on REM "Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology"
of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of
Kazakhstan

Editor-in-chief:

Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich

Editorial board:

R. Abdullaev (Uzbekistan), N. Ablazhey (Russia), B. Ayagan, M. Abuseytova, S. Azhigali,
N. Alimbai, B. Baitanaev, K. Zhumagulov, G. Kenzhebaev, B. Komekov,
Mansura-Khaidar (India), R. Masov (Tajikistan), A. Muktar, V. Ploskikh (Kyrgyzstan),
Y. Petrov (Russia), O. Smagulov, Song Yong Hoon (South Korea), E. Sydykov,
W. Fierman (USA) , A. Chubaryan (Russia)

Executive editor:

Z. Tolenova

Editor:

R. Kobeev

Editorial address:

050010, Republic of Kazakhstan,
Almaty,
28 Shevchenko Str.
Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology,
«Edu.e-history.kz»
Editorial electronic scientific journal
Phone: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59
E-mail: edu.history@bk.ru
Journal website: <https://edu.e-history.kz/>

The scientific journal is registered at the Committee for Communications, Informatization and
Information of the Ministry for Investments and Development of the Republic of Kazakhstan, r
egistration certificate:

No. 14602-IIA dated October 29, 2014. The journal is published 4 times a year (in electronic
format).

When re-publishing articles, shooting on microfilm and other copies, it is necessary to refer to the
journal.

**ҒТАХР / МРНТИ / IRSTI 03.20.
ӘОЖ / УДК/ UDK 94(574.41-25) «1856/1917»**

СЕМЕЙ ҚЫЗДАР ПРОГИМНАЗИЯ МЕН ГИМНАЗИЯСЫНЫҢ ТАРИХЫНАН(1856-1917Ж.Ж.)

Рахимова А.А.

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы қ., Қазақстан), «Тарих» мамандығының 2 курс магистранты
E-mail: aida.ar757@gmail.com

Аңдатпа. Мақалада революцияға дейінгі Семей қаласындағы негізі қаланған қыздар прогимназиясы мен гимназиясының (1856-1917ж.ж.) құрылу тарихы қарастырылады. Автор қыздар прогимназиясы мен гимназиясындағы оқу үрдісі, материалдық базасы педагогикалық ұжымы, оқушылардың ұлттық құрамы, әлеуметтік тегі және діни-нанымы, гимназистердің оқу көрсеткішінің үлгерім деңгейі, гимназияның сыртқы және ішкі тәртібі, оқу бағдарламасы мен оған қатысты оқу құралдары да мақалада талданады.

Түйін сөздер: Семей, қыздар, прогимназия, гимназия, орта білім беру жүйесі, реформа, гимназистер.

ИЗ ИСТОРИИ СЕМИПАЛАТИНСКОЙ ЖЕНСКАЯ ПРОГИМНАЗИИ И ГИМНАЗИИ (1856 – 1917 ГГ.)

Рахимова А.А.

Казахский национальный педагогический университет им. Абая (г. Алматы, Казахстан)
Магистрант 2 курса специальности «История»
E-mail: aida.ar757@gmail.com

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы истории создания женской прогимназии и гимназии (1856-1917гг) в дореволюционный период в городе Семипалатинск. Автор анализирует учебный процесс, материальную базу, состав педагогического коллектива, национальный, социальный и религиозный состав учащихся, уровень учебных показателей успеваемости гимназистов, правила поведения в учебном заведении и за его пределами, средства обучения и содержание учебной программы женской прогимназии и гимназии.

Ключевые слова: Семипалатинск, женская, прогимназия, гимназия, система среднего образования, реформы, гимназисты.

FROM THE HISTORY OF THE SEMIPALATINSK FEMALEPROGYMNASIUM AND GYMNASIUM (1856 – 1917 Y.Y.)

Rakhimova A.A.

Kazakh National Pedagogical University named after Abai,(Almaty, Kazakhstan)2nd year master's student of the specialty "History"
E-mail: aida.ar757@gmail.com

Abstract. The article considers issues of history of female progymnasium and gymnasium (1856-1917 y.y.) to the before revolutionary period in the city of Semipalatinsk. The author analyzes the educational process, material resources, the composition of pedagogical staff, national, social and religious composition of students, level of academic performance of students, rules of conduct in school and beyond, learning and the curriculum female progymnasium and gymnasium.

Keywords: Semipalatinsk, progymnasium, gymnasium, female, the system of middle education, reform, gymnasium student.

Кіріспе

Революцияға дейінгі Ресей империясында қыздардың білім алу мүмкіндіктері ұзақ та, қиын жолмен жүрді. Қыздардың білім алуы керек емес «артық» дүние болып түсіндірілді. Мемлекет қыздарға болашақ маман ретінде қарамады, сондықтан қыздар мектептерін ұйымдастыруға көңіл аударған жоқ. XIX ғасырдың екінші жартысы яғни 50-60 жылдары Ресей империясының барлық аумағында қыздарға арналған білім ошақтары негіздерін қалай бастады. Осы уақытта қыздарды педагогикалық мамандыққа тарту белең алып, барлық әлеуметтік топтың (класс) қыздарына оқуға түсуге жол ашылады [1,92б.].

Қыздарға білім беруді ұйымдастыруға (реформалауға) байланысты алғашқы қадамдар 1856 жылы көктем айында басталды. Сол жылдың 5 наурызында халық ағарту министрі А.С. Норов патша II Александрға есеп тапсырады. Есепте: «Халық ағарту жүйесінде осы уақытқа дейін ерлер біліміне көп көңіл бөлінгенін. Қыздарға арналып (Август үйінің қамқорлығымен) ашылған институттарында тек шектеулі дворяндар мен шенді азаматтардың қыздары ғана оқи алатынын, ал орта таптағы адамдардың, әсіресе губерниялық, уездік, қалалық тұрғындар өздерінің тұрмысына байланысты қыздарын оқыта алмайтынын түсіндіреді» [2,117 б.].

Осы есепке жауап ретінде, 1856 жылы 5 наурызда жоғарғы биліктің жарлығы шығады: «Приступить к соображению об устройстве на первый раз в губернских городах женских школ приближенных по курсу к гимназиям по мере способов которые к тому могут представиться». Алғашқы кезде гимназия деңгейіндегі қыздар мектептерін губерниялық қалаларда ашумен шектеледі [3,75-78 б.б.].

Бірақ жарлық шыққанымен оның бекітілуіне 2 жыл уақыт кетеді, себебі оның орындалуына көп азаматтар сенбестікпен қарап, халық соғыстан (1853-1856 жж Қырым соғысы) енді шыққан кезде көмек көрсетуі мүмкін еместігін алдыға тартады. Халық Ағарту Министрі А.С.Норов қалалық қоғам мен дворяндардан үмітін үзбейді. [4,40 б.].

Қыздар училищелері губерниялық қалаларда «жергілікті халыққа қажет болғанда» және де материалдық тұрғыдан қамтамасыз етілетін мүмкіндігі болу жағдайына байланысты, аймақтық оқу басқармасының (Попечительдің) бұйрығымен ашылды. Материалды көмек қайырымдылық және жеке топтардан, оқу ақшасының есебінен құралды. Оқу ақысы I разрядты училищеде – 35 рубльден, ал II разрядты училищеде – 25 рубльден аспауы міндетті болды [2, 129 б.]. Білім алатын оқу ошақтары екі түрге бөлінді: II разрядты училище – бастауыш мектеп негізінде, және I разрядты – толық емес гимназия типінде құрылды [5,16.].

Халық Ағарту Министрлігінің 1860 жылғы «Қыздар училищесіне» байланысты ережесі екі жаңа леп енгізді. Қыздардың оқу бағдарламасын кеңейтіп (орыс тілін оқытуға байланысты), педагогикалық кеңеске қосымша міндетті емес пәндер оқытуға мүмкіндік берді. Ең бастысы ол дайындық сыныптарын құру болды. Бұл бастапқы білімдері жоқ оқушыларға, дайындық сыныптарында өз білімдерін жетілдіріп алуларына түрткі жасады. Тағы бір айтылмай кетпейтін жағдай ол оқу ақысының төмендеуі. Енді I разрядты училищеге – 30 рубль, ал II екінші разрядты училищеге – 15 рубльды бекітеді [2,141 б.].

1870 жылы қабылданған «Положение о женских гимназиях и прогимназиях» ережелер легі бойынша I разрядты қыздар училищесі – гимназияға, ал II разрядты гимназиялар – прогимназияға түрленеді. Біріншісінде оқу мерзімі 7 жыл, екіншісінде 3-6 жылдың аралығында бекітіледі. 1870 жылғы ережелер 1865 жылғы ережелермен салыстыра келе қыздар прогимназиясы мен гимназиясының басқару жұмыстарына шарттар енгізеді. Айта кетсек, педагогикалық кеңестің билігі тарыла бастайды, кеңес кітап қорын таңдаудан және белгілі бір пәннен сабақ беру бағдарламасын бекітуден алыстатылады. Бұл сұрақтар бойынша жұмысты (ереже бойынша) Халық Ағарту Министрлігі атқарды. Сонымен қатар ереже бойынша оқу орнының бастығынан да және сынып жетекшісінде үй мұғалімі немесе тәрбиешісі лауазымы қажет етілмеді. Гимназияның оқу басшысын – Халық Ағарту Министрлігі бекітсе, ал прогимназияда – аймақтық оқу басқармасының басшысы (Попечитель) бекіткен. Жасалынған мұндай шаралар министрліктің қыздар гимназияларын қол астында қатаң бақылаудан шығарып алмау үшін қажет болған [2,191б.].

Ескеретін жайт, қыздар гимназиясы оқу бағдарламасы мен дәрежесі бойынша ерлер гимназиясымен салыстыруға келмеді. Оқу бағдарламаларының жеңілдігімен және пән бойынша сағаттарының қысқа болуымен сипатталады [1,92б.]. 1871 жылғы ерлердің және 1874 жылғы қыздардың оқу бағдарламаларына мән берсек, қыздарда ерлерге қарағанда айырмашылық графикалық (жазба) және қосымша пәндердің көптеп оқуында болды. Мысалы, қыздарда графикалық пәндер 11,4%-ды құраса, ал ерлерде 2,4%-ды құраған. Ал гуманитарлық пәндер үлесі ерлерде 73,7%, қыздарда 55,4%, жаратылыстану пәндерінің (ерлерде 18,9%, қыздарда 18,0%) үлес салмағы теңдей деп атауға болады, бірақ ерлер қыздарға қарағанда тереңдігіліп (әсіресе гуманитарлық пәндермен) оқытылған. 1880 жылдары Халық Ағарту Министрлігіне И.Д.Диляновтың келуі контрреформация кезеңімен сипатталады. Ол қыздардың прогимназия және гимназияларына байланысты Министр жасалынған 3 үлкен қателікті келтіреді. 1) Қыздар прогимназиялары мен гимназиялары барлық әлеуметтік топтарға (дворяннан бастап шаруаға дейін) есігін ашып беруі; 2) Гимназия жанынан арнайы педагогикалық сыныптардың құрылуы; 3) Қыздарға арналған жоғарғы курстардың ұйымдастырылуы «Үлкен қателік» саналды. Шешімі ретінде 1884 жылы желтоқсан айында Халық Ағарту Министрінің орынбасары М.С.Волконскийдің төрелігімен «Комиссия об изыскании главнейших оснований для лучшей постановки женского образования» атты арнайы комиссия ұйымдастырылады [2,221б.]. 1880 жылдардағы қабылданған реформалардың басты өзегі ол гимназияларда әлеуметтік құрылымдарды ретке келтіру болды. Ережені іске асыру үшін М.С.Волконский қыздар гимназияларына 1) екі жаңа тілдердің оқылуын міндеттейді. Бұл жаңалықтың астарында қыздар гимназияларындағы жағдайлары төмен әлеуметтік топтар мен отбасылардан шыққан қыздардың тілдерге (жаңа және ежелгі шет тілдерге) ақша төлеп оқуы қиындық туғызатындығын түсінсек болады. Осылайша «тазалау» үрдісі жүргізілді. Тағы бір мәселе ол, 2) қыздар прогимназиясын және гимназиясын аяқтағаннан кейін тәрбиеленушілерге мұғалім немесе тәлімгер құқығын иемденуін алып тастау. 3) Қыздар прогимназиясы мен гимназияларын мемлекеттендіру саясаты. Бірақ бұл жоспар қаржы министрі С.Ю.Виттенің есебімен тоқтатылады. Өйткені, министрдің айтуы бойынша қыздар гимназияларына мемлекет қаржылай көмектің тек 10% -ын ғана шығарып отырғанын, ал қалған 90%-ы қалалық, земствалық, жеке, және қоғамдық топтардан жиналатындығын дәлелдейді. Сол себептен қыздар гимназияларын толықтай қамсыздандыруды мемлекет өз мойнына ала алмайтынын алдыға тартады [2,223–224б.б.]. Соңында құрылған комиссияның 10 жылдық жұмысы 1894 жылғы елдегі қоғамдық-саяси үрдістерге байланысты, мемлекеттік кеңесшінің шешімімен комиссияның жобаларын жоққа шығарады. Ережелер легі қыздар прогимназиялары мен гимназияларындағы әлеуметтік, пәндік-бағдарламаларына т.б.

үдерістеріне ешқандай өзгеріс енгізбеді [2,226 б.]. Қыздарға білім берудегі ұйымдастырылған заң жобаларының ішіндегі ең ірілі реформалар (қысқаша) реті осылайша жүргізілді. Жоғарыда қарастырылған реформалар легі қыздар прогимназиялары мен гимназияларының ашылуын тек Ресей империясының орталық аудандарында да ғана емес, сонымен қатар шет аумақтарында да негізін қалуына көп көңіл бөлді. Батыс-Сібір округінің құрамына кіретін Семей қаласы, онда негізі 1872 жылы қаланған Семей қыздар прогимназиясы мен гимназиясына қысқаша тоқталып өтсек. Сонымен Семей қыздар прогимназиясы 1860 жылы уездік училищенің жанынан мектеп ретінде ашылып, 1864 жылы 25 қарашада мектеп 2 сыныпты қыздар училищесіне, 1872 жылы 16 тамызда қыздар прогимназиясына түрленеді [6,80б.]. Ал 1902 жылы толыққанды гимназияға айналады [7,123 б.]. Негізі прогимназияның гимназияға айналуы ол жергілікті билік пен халықтың тығыз қарым-қатынасының жемісі деп қарауға болады. Өйткені, көбінесе осы кезеңде, қыздарға білім жолы ашылған таңда көптеген ата-аналар қыздарын оқыту барысында нәтижелі де толыққанды болуына мән берді. Прогимназияның дайындық сыныбы мен 4 негізгі сыныпты аяқтаған қыздарға берілген анықтамамен жұмыс орнын табу қиын шаруаға айналған. Себебі, оқу орнының басшылары мұғалім бекіту барысында олардың толыққанды гимназия, семинария бітіргеніне, ал келер жылдарда университет жанынан педагогикалық курс дәрістерін тыңдаған азаматшаларға таңдау жасаған. Сондықтан қыздарына толық гимназиялық білім беру үшін, оларды империяның басқа қалаларына (басқа қалада оқыту ата-аналарға көп шығын әкелген) жібермей жанында ұстау үшін жергілікті билікке бір емес бірнеше рет өтініш жасап, гимназияға айналуға себепкер болған. Қыздар прогимназиясы ашылған жылы 4 негізгі және 2 дайындық сыныптарынан тұрды. Жеке оқу ғимаратында орналасқанымен, ғимарат оқу үрдісіне қолайлы жасалмаған болады. Прогимназияның Попечительдік (қамқоршы) кеңесінің төрағасы Семей қалалық думасына қыздар прогимназиясында қаражаттың жеткіліксіздігін, оқу құралдарының (соның ішінді қосалқы және міндетті пәндерден) аздығынан сабақ өтудің қиындығын, сонымен бірге бөлмелердің қолайсыз, тарлығын, керек десе ғимаратта кітапхана орналастыратын бөлменің жоқ болуын мәлімдейді. Нәтижесінде 1895 жылы жасалынған жөндеу жұмыстары оқу орнының гигиеналық–санитарлы шарттарын ретке келтіреді [7,68 б.]. Қыздар гимназия және прогимназияларын қоғамдық және жеке қаражатпен қамтамасыз ету қиынырақ болған, өйткені қыздардың оқуына ақша салғысы келетін азаматтар кемде-кем болғандықтан, 1870 жылы 24 мамырда жоғары биліктен Халық Ағарту Министрлігінің есебіне қыздар гимназияларына көмектесуі үшін жылына 150 мың рубль ақша құйып отырған. Барлық оқу орындарына ақшалай көмек жетіспейтіндіктен, тек жағдайлары мүшкіл білім ошақтарына 2000 рубльден (гимназияға) және 1000 рубльге (прогимназия) дейін ақшалай көмектескен [8,75б.].

Мысалы, Семей қыздар прогимназиясының 1890 жылғы қорытындысына мән берсек, онда оқу орнының есебіне мемлекеттік қазынадан 1000 рубль, қалалық ұйымнан 125 рубль, оқу ақысынан 1200 рубль, қол сұғылмайтын ақшаның пайызынан 100 рубль, басқа да қайырымдылық көздерінен 237 рубль, барлығы 3788 рубль ақша түсіп ортырған [6,80 б.]. 1896 жылдың екінші жартысында прогимназияда бесінші сынып ашылады, бірақта бұл сыныпты гимназияның ғимаратының жөндеу жұмыстарының аяқталғанына дейін материалды және пәтермен қамтамасыз етуді прогимназияның қамқоршы кеңесінің төрағасы мен кеңес мүшелері Моквин, Березницкий, Никитин, Ступишын және Трейеровтар өз мойындарына алады [7,70 б.].

1908 жылы «Сибирские вопросы» журналының №47-48 санында «Нечьи деньги» атты мақалада қыздар гимназиясының жанындағы қала басқармасы мен ата-аналар комитеті жоғары басшылыққа оқу орнында жөндеу жұмыстарын жүргізу үшін қазақтардан жиналған ақшадан көмек беруін сұрап өтініш жазғандары айтылады. Басшылық өтініштерін ескеріп, бірақ ақшаны әлі аудармағаны, бірақ қала әкімі Тройницкий жиналған ақшадан 50 000 рубль беруге уәде

берген. Автордың айтуы бойынша, облыста 700 000 қазақ тұратындығы, бірақ ерлер гимназиясында қазақтардан 3-4 бала, ал қыздар гимназиясында бір қазақ қызының оқымайтындығын алдыға тартып, неге қазақтардың ақшасына оқу орны салына, өз балаларын бере алмайтындарына өкіне қарауы байқалады. Сонда түсінгенім бойынша қазақтардың ақшасының қайда, кімге кетіп жатқандығы, неге жұмсалғаны туралы оларға есеп бермеген. Тек керек кезде пайдаланып, іске асырылып біткен уақытта ғана хабарлаған [9,6-8 б.б.]. Семей қыздар прогимназиясы мен гимназиясында ғимаратқа байланысты мәселелері толастамаған. Өйткені, оқу орнында оқушылар саны жылдан-жылға өсіп отырған, 1902 жылдың 1 қаңтарында оқу орнында бас-аяғы 312 оқушы білім алған. Прогимназия ғимараты білім алушыларға өте тар болған секілді, өйткені есепті жылда емтихан сынақтарын тапсырған 10 оқушыны қабылдамағандарын жазады. Егерде педагогикалық кеңес қабылдау үрдісінде әр сыныптағы бала басына шаққандағы ауа сыйымдылығын ескеретін болса, онда 1-4-ші сыныптарға қабылдаудан бұрын, прогимназияда білім алып жатқан біршама оқушыны шығаруына тура келетінін алдыға тартады. Оқу орнының гигиеналық тұрғыдан оқуға қабылдай алмауын көп ата-аналар түсінбейтінін, оқушылардың көп болуын қаламағандықтарынан деп түйіндейтіндерін, сол себепті аталмыш жылы Семей қаласына жұмыс бабымен ауыстырылған әулие әкейге дәлелдеуге тура келгенін баяндайды, ол азамат керек десе қызы үшін дайындық сыныбындағы пештің қасына өз қалтасынан үстел орнатуға дейін барған. Ғимарат салуға жергілікті тұрғындардың экономикалық жағдайлары келмейтінін, қалалық қоғамдық басқарма бір жарым жыл бұрын ғимарат үшін аз ақша жұмсамағандықтарын, есептік жылда қамқоршы кеңестің екі рет қайтара жазылған өтінішнен кейін 4-ші сыныпты қаржылай қамсыздандыруға 600 рубль көмек бөлгендіктерін, енді жаңа ғимарат салу мәселесіне жағдайлары келмейтіндіктерін ескереді. Сонымен бірге облыс тұрғындарынан да көмек күтуде шамалы өйткені екі жыл қатарынан бидайдың дұрыс салмауы ауқатты деген отбасылардың өздерін кәдімгідей әлсіреткенін, көмекті тек мемлекеттік қазынадан және облыстық земстволық салықтардан күтуге мәжбүр екендіктерін жазады [10,122 б.].

Семей қыздар гимназиясында 1905–1906 оқу жылына дейін оқу ақысы дайындық сыныптарында - 20 рубль, I–IV сыныптарда - 35 рубль, V–VII сыныптарда - 45 рубльді құрайды, бірақ гимназия директоры З.Д. Сорокина өзінің берген есебінде кітап қорының өсуі, жаңадан қызметкерлер келуі оларға жалақылар белгілеу үшін оқу ақысын негізгі сыныптарда - 5 рубльге, ал дайындық сыныптарда - 10 рубльге көтереді [11,316.]. Ал оқу орынның 1917 жылғы оқу ақысы: 125 оқушы - 3 дайындық сыныптар - 40 рубль жылына, барлығы 5000 рубль, 266 оқушы - 50 рубль жылына - 13 300 рубль, 172 оқушы - 60 рубль жылына - 10 320 рубль, 10 оқушы - 80 рубль жылына - 800 рубль, 35 оқушы - 100 рубль жылына 3500 рубльді құраған [12, 16.].

Семей қыздар прогимназиясы мен гимназиясының оқушыларның ұстанған діні мен әлеуметтік құрамы. Кестеде көрсетілгендей мұнда мұсылман қыздар (ұлты көрсетілмейді қазақ немесе татар т.б.) тек 1906 жылдан бастап аз-аздап оқуға түседі. Негізгі бөлігі орыс ұлты қыздарының құрағаны көрініп тұр. Сонымен бірге дворяндар мен шеңді азаматтар, мещандар және саудагерлердің қыздары басым болған.

Кесте 1. Семей қыздар прогимназиясы мен гимназиясының оқушыларының діни және әлеуметтік құрамы [13].

Жыл	Діні						Әлеуметтік құрамы									
	Православтық	Рим-католиктік	Мұсылмандар	Басқа христиандар	Иудейліктер	Протестанттықтар	Дворяндар мен шеңді азаматтар	Текті дворяндар	Дің қызметкерлері	Құрметті азаматтар мен 1-ші гильдия саудагерлері	Мещандар мен 2-ші гильдия саудагерлері	Шаруалар	Қазақтар	Қазақтар	Шет елі азаматтары	Басқалар/ бұрағана
1900	282	2	-	-	3	2	123		9	3	131	9	10			2
1901	304	2	-		4	2	105		14	5	171	6	12			2
1902	320	5	-	-	2	-	125		16	18	137	10	18	-	1	2
1903	325	9	-	-	5	-	165		19	4	129	9	8		3	2
1904	331	5	-		7	-	161		17	1	146	10	7		1	-
1905	347	10	-		8	-	163		21	32	76	11	13		3	46
1906	395	9	1	-	14	-	111		15	9	251	8	8	-	2	10
1907	412	10	3	2	15	-	162	25	20		198	15	17	-	2	3
1908	393	12	15	1	13		184		23		178	7	17			14
1910	415	11	4	3	18		172		20	42	143	41	21		2	10

Егер пайыздық көрсеткішпен көрсететін болсақ, 1909 жылғы есепті қоспағанда, 1900 бен 1910 жылдың аралығындағы есеп бойынша, діни ұстанымдары бойынша прогимназия мен гимназияда православты дін өкілдері 95%, рим-католиктер 1,5%, мұсылмандар 0,6%, басқа христиандар 0,2%, иудейліктер 2,4%, протестанттықтар 0,1% пайызды, ал әлеуметтік құрамына тоқталсақ, пайыздық көрсеткіш бойынша дворяндар мен шеңді азаматтар 40%, текті дворяндар 0,7%, құрметті азаматтар мен 1-ші гильдия саудагерлері 42,1%, мещандар мен 2-ші гильдия саудагерлері 42,1%, шаруалар 3,4%, қазақтар 3,5%, шет ел азаматтары 0,4%, басқалар 2,5% құраған. Бұл пайыздық көрсеткіштен дін бойынша православтардың, ал әлеуметтік құрамы бойынша дворяндар мен саудагерлердің және мещандардың басымдығын көреміз.

1902 жылдың 1 қаңтарында прогимназия оқушыларының жас шамалары 7 мен 18 жастың арасын қамтыған, соның ішінде 7 жастағылар 1%, 8 жастағылар 7,7%, 9 жастағылар 10,3%, 10 жастағылар 16%, 11 жастағылар 10,3%, 12 жастағылар 11,5%, 13 жастағылар 12,2%, 14 жастағылар 11,2%, 15 жастағылар 7,7%, 16 жастағылар 7,1%, 17 жастағылар 4,5%, 18 жастағылар 0,5% көрсеткішті құраған. Сонда анықтауымыз бойынша, оқу орнында негізгі жас шамалар 10, 12, 13, 14 жастағылар болған. Енді қыздардың тұрғылықты мекендеріне мән берсек,

оқу орнында тек Семей облысынан басқа, Ақмола, Жетісу, Томск облыстарынан оқушылар оқыған. Бірақ басым бөлігі Семей облысы құраған [10,20 б.].

Кесте 2. 1902 жылдың 1 қаңтары бойынша Семей қыздар гимназиясындағы оқушылардың тұрғылықты мекен-жайлары туралы есеп. [10,20 б.].

Сыныптар	Семей облысы	Жетісу облысы	Томск губерниясы	Ақмола облысы	Ата-аналары Семейде тұратын оқушы-р саны	Туыс-да тұратын оқушы-р саны	Жеке пәтерде тұратын оқушылар саны
Кіші дайын-қ сынып	1			1	41	1	1
Жоғарғы дайын-қ сынып	6	2		1	31	5	4
I	6	1	1	1	35	6	3
II	10	2	2		33	7	8
III	10		2	3	39	7	9
IV	7		4		25	2	9
V	6		2		17	2	6
VI	3	2	2		14	1	6
Барлығы	49		13	6	35	31	46

Қыздар прогимназиясы мен гимназиясының мұғалімдері жұмыс орнына тек үй мұғалімі және тәлімгері лауызымы болған жағдайда ғана аймақтың оқу басқармасының қамқоршысымен тағайындалған. Оқу орны басқарушы және атқарушы бөлімдерден тұрды. Оқу басшысынан, педагогикалық кеңес пен Попечительдік (қамқоршы) кеңес және мұғалімдер кадрынан құралды. 1890 жылғы дерекпен Семей қыздар прогимназиясының педагогикалық құрылысына шолу жасасақ, педагогикалық кеңестің төрағасы Семей қалалық училищесінің инспекторы Леонид Васильевич Кривоногов болған. Бұл ретте айтатын болсақ Халық Ағарту Министрлігі қыздар прогимназия және гимназияларына педагогикалық кеңесіне төрағалық ету мәртебесін тек ерлер оқу орындарының басшыларына ұсынған, сонымен қатар бұл құбылыс әйелдер арасында жоғары оқу орнын бітірген азаматшалардың болмауына байланысты болған. Оқу орнының басшысы Мария Ивановна Захарова. Омбы қыздар гимназиясында білім алған, үй мұғалімі атағы берілген. I және II сыныптарға бейнелеу өнерінен сабақ берген. Жылдық ақысы басшылық қызметі үшін 300 рубль және сабақ сағаттары үшін 60 рубль. Заң оқытушысы және әулие әкей Александр Гаврилович Попов. Томск рухани семинариясында білім алған. Дайындық сыныптармен қоса I, IV сыныптарда құдай заңдарын оқытқан. Жылдық ақысы 250 рубль. Прогимназия мұғалімдеріне тоқталсақ: орыс тілі пәнінің мұғалімі Надежда Михайловна Сиязова. Омбы қыздар гимназиясында білім алған. Үй тәлімгері атағын иемденген. I және III сыныптарда орыс тілі пәнін оқытқан. Жылдық ақысы 300 рубль. Математика мұғалімі Вера Федоровна Вячеславова. Томскідегі Маринск қыздар гимназиясында білім алған. Үй мұғалімі атағын иемденген. I және IV сыныптарға математика пәнін оқытқан. Жылдық ақысы 400 рубль. Тарих және география пәнінің мұғалімі Клавдия Егоровна Желтина. Омбы қыздар гимназиясында білім алған. Үй мұғалімі атағын иемденген. III және IV сыныптарға тарих, ал I және IV сыныптарға география пәндерін оқытады. Айлық ақысы 300 рубль. Көркем жазу мұғалімі Любовь Гавриловна Никитина. Омбы қыздар гимназиясында білім алған. Үй мұғалімі атағын иемденген. I және IV сыныптарда көркем жазу пәнінен оқытады. Жылдық ақысы 150 рубль. Жоғарғы дайындық сынып мұғалімі Аполлинария Михайловна Суворцева. Омбы қыздар гимназиясында білім алған. Үй мұғалімі атағын иемденген. Аталмыш сыныпқа орыс тілі, арифметика, көркем жазу пәндерін оқытқан. Жылдық ақысы 300 рубль. Төменгі дайындық сынып мұғалімі Агриппина Михайловна Меркушева. Омбы қыздар гимназиясында білім алған. Үй мұғалімі атағын иемденген. Аталмыш сыныпта орыс тілі, арифметика, көркем жазу пәндерін оқытады. Жылдық ақысы 300 рубль. Қолөнер пәнінің мұғалімі Анна Егоровна Барулина. Одесса қыздар гимназиясында білім алған. Үй мұғалімі атағын иемденген. I және IV сыныптарда қолөнер пәнін оқытты. Жылдық ақысы 150 рубль. Оқу орнының мұғалімдерін саралай келе

басым бөлігі Омбы қыздар гимназиясында білім алғандығы көрінеді. Тек бір-екі мұғалім ғана шет аймақтан келген. (Негізінде Сібір жеріне жұмысқа тұруға көп (оқыған) азаматтардың ниеті болмаған. – *Р.А.*).

Сонымен қатар прогимназияда қалалық училищенің мұғалімдері сабақ берген, айтатын болсақ: Сергей Николаевич Степанов. IV сыныпқа орыс тілі пәнін оқытты. Федор Яковлевич Бругань. IV сыныпқа жаратылыс тарихын оқытты. Василий Михайлович Несмелов. III және IV сыныптарда бейнелеу өнерінен оқытты. Лев Павлович Степанов. Дайындық және I, IV сыныптарда ән пәнін оқытқан [6, 81–83 б.б.]. Жоғарыда айтқанымыздай оқу орнының басқарушы тобындағы қамқоршы кеңесті бөліп көрсетуміз шарт, өйткені Попечитель (қамқоршы) мен Попечительдік кеңестің атқарар жұмысы маңызды болған.

Попечительдік (қамқоршы) қызметке кеңінен тоқталар болсақ, әр оқу орнының Попечителі (қамқоршысы) және Попечительдік кеңесі болған. Ресей империясында нормативті-құқықтық басқарудың жүйесінің арқасында халық ағарту үрдісін қамқорлыққа алу туралы келісімді жүйесі қалыптасады. Аталмыш жүйе орта білім беру жүйесінде анық байқалды. 1786 жылы 5 тамызда орта білім беру облысындағы алғашқы қамқорға алу туралы заңды акт «Устав народных училищ» қабылданады. Бұл аталмыш ереженің ішінде Попечительстваға (қамқоршылыққа) байланысты «О попечителе народных училищ губернии или наместничества» жеке бөлім көрсетілді, онда қамқоршылардың міндеттері мен құқықтары көрсетілді: «Попечитель народных училищ в каждом наместничестве есть губернатор, имеющий при генерал-губернаторе главное об училищах попечение». Әр уездік қалада құрметті қамқоршылар дворяндар мен шенді азаматтардың арасынан сайланып, аймақтық оқу басқармасының Попечителі (қамқоршы) болып бекітілді. Олар оқу орнының басшылығымен біріге отырып, оқу, тәрбие, үрдістеріне, шаруашылық жұмыстарына, қоғаммен байланыстыру шаруаларымен айналысқан. Попечительдердің (қамқоршы) қайырымдылық көмектері (материалды көмек көрсете алу көрсеткіші мемлекеттік лауазымға бекіту барысында үлкен рөл ойнаған) оқу орындарына үзілмес кіріс кіргізіп отырған. 1860 жылы 10 мамырда «Положения о женских училищах ведомства Министерства Народного Просвещения» заңдар жинағы шығады, онда әр қыздар училищесінде аймақтық оқу басқармасының қамқоршысы мен оқу орнының қамқоршы кеңесінің сайлауымен Попечительницаны (қамқоршы) сайлауы тиісті болды. Қамқоршы кеңестің құрылуы, оның штаттық құрылымы заңмен белгіленіп отырды. Қамқоршы кеңестің құрамы 5 таптырмас және таңдаулы мүшелерден тұрды. Таптырмас мүшелеріне: училище қамқоршысы, уездік дворяндар көшбасшысы, училище немесе гимназия директоры, қала басшысы немесе бургоминистр және училище бастығынан (начальница) құралды. Ал таңдаулы мүшелер кеңес арқылы сайланды. Олардың құрамына: біреуі дворян немесе шенді азаматтардан, екіншісі сауда өкілінен таңдалынды. Жалпы Попечительдік (қамқоршы) кеңеске төмендегідей міндеттер жүктелді: 1) Училищеге Попечителін (қамқоршысын), басшысын және барлық мұғалімдері мен оқытушыларын тағайындау; 2) Оқу орнының жағдайын жақсарту жолында материалды көмек (қаражат) жинау; 3) Оқу орнының қаражатын дұрыс пайдалануын қамтамасыз ету; 4) Міндетті және қосалқы сабақтар үшін оқу ақысын белгілеу және қадағалап отыру; 5) Оқу ақысын төлей алмайтын немесе жақсы тәртіп пен оқу үрдісін көрсеткен оқушылар үшін көмек көрсету; т.б. Кеңес әр жыл сайын 3 көшірмеде оқу орнының жағдайы мен оқу үрдісі жайында есеп дайындағын. Біреуі аймақтық оқу басқармасының қамқоршысына, екіншісі губерния басшысына, үшіншісі губерниялық ведомостарға шығарылымға берілді. Кеңестің өзіндік таңбасы болған. Осылайша қамқоршылық институтының нормативті-құқықтық базасы Халық Ағарту Министрлігінің оқыту жүйесін жетілдіру жолында, жеке және мемлекеттік секторлардың байланысуы арқылы құрылғанын көре аламыз [14, 191–192б.б.].

Семей қыздар прогимназия мен гимназиясының Попечительдік (қамқоршы) кеңестің мүшелеріне келер болсақ: Қамқоршы кеңестің төрағасы, Семейлік саудагер Алексей Васильевич Москвинь. Педагогикалық кеңестің төрағасы Леонид Васильевич Кривоногов. Прогимназия басшысы Мария Ивановна Захарова болған. Аймақтық оқу басқармасының Попечителінің (қамқоршысының) бұйрығымен 3 жыл уақытқа бекітілген кеңес мүшелері: Семей саудагерінің ұлы Семен Федорович Плещеев. Семей саудагері Петр Иустинович Березницкий [6,81–83б.б.].

Семей қыздар прогимназиясы мен гимназиясындағы мұғалімдердің санына келсек, 1888 жылы 1 директор, 1 заң оқытушысы, ғылым мен тіл мұғалімдерінен 3 ер және 7 әйел азаматша. Ал 1915 жылы 1 директор, 2 заң оқытушы, 3 ер және 13 әйел азаматша қызмет атқарған [8,338–339б.б.]. 1907-1908 жылдары гимназия барлығы екі дайындық сыныптарынан және негізгі 8 сыныптан тұрды. Дайындық сыныптар жоғарғы және кіші разрядтарға бөлінді. Негізі екі сыныпта сабақ сандары теңдей өтілді, тек мұғалімдері бөлек болды. Айта кететін болсақ, аптасына орыс тілі 5 рет, арифметика 5 рет, көркем жазу 6 рет, құдай заңдары 2 рет өтілді. Оқу орнында негізгі екпінді пәндер қатарына орыс тілі 20 сағат, география 20 сағат, арифметика 19 сағат, француз тілі 23 сағат, неміс тілі 19 сағат, бейнелеу өнері 16 сағат, көркем сөйлеу 18 сағат болғандарын байқаймыз. Сонымен бірге мұғалімдер сабақ сағатымен қанағаттанбаған секілді, өйткені география пәнінің мұғалімі А.Суворцева педагогикалық кеңестен бірінші сыныпта аптасына 2 сағат өтілетін география пәніне тағы бір сағат қосып беруін сұрайды. Айтуы бойынша, география пәнінің күрделілігін ескере отырып, соның ішінде математикалық географияға тоқталғанда берілген уақыт мүлдем жетпейтінін, бірінші сыныпта үлгермеген тақырыптарды, екінші сыныпта жалғастырып оқып жүргендіктерін баяндайды [15,58б.]. Ал арифметика пәнінің мұғалімі Е.Ш.Харченкода бірінші сыныптағы 3 сағаттық арифметика сабағын тек күшейтілген үй жұмыстары арқылы үлгеруге болатынын, сондықтан аптасына тағы бір сағат қосып беруін сұрайды [15,59б.]. Гимназия басшылығы мұғалімдердің кәсіби машықтануы мен денсаулығына көп мән берген. Мәселен, бейнелеу өнері пәнінің мұғалімі Давидова текті азамат өзінің кәсіби біліктілігін шындау мақсатында Ресей империясының басқа да оқу орындарын аралап шығу үшін гимназия басшылығынан мамыр, маусым, шілде, тамыз айларына қаражат бөлулерін сұрайды. Жауап ретінде, Н.М. Давидова азаматшаға рұқсат беріліп, барған оқу орнында (гимназиясында) балаларға керекті құрал-жабдықтарды алуға 25 рубль аванс бекітеді. Сонымен бірге педагогикалық кеңестің шешімімен дайындық сыныптарының мұғалімі А.М.Нечаева азаматшаға көзінің қатты ауруына (егер гимназия дәрігері растаған жағдайда) байланысты емделуіне 200 рубль жәрдемақы ұсынады [11, 8 б.].

XIX ғасырдың екінші жартысында көптеген қыздар және ерлер гимназия және прогимназияларында оқушылардың саны ұдайы өсіп отырған. Кейбір жағдайларда сыныпта оқушылар саны 60-қа дейін жеткен, ал орташа есеппен 40 оқушыдан аспауы шартты болған. Мұндай жағдайларды тек қосалқы (параллель) сыныптар ашу арқылы ретке келтірілген. 1909 жылы 17 тамызда осы жағдайға байланысты Семей қыздар гимназиясында қосалқы (параллель) 3-ші сынып ашу туралы педагогикалық кеңесте талқылынады. Гимназия директоры З.Д.Сорокина алдағы оқу жылында қосалқы (параллель) 3-ші сынып ашу керектігін, өйткені 3-ші сыныпта барлығы 59 оқушы, алардың ішінен тек 8-і басқа қаладан, ал қалғандарының ата-аналары Семей қаласында тұратындықтарынан, олардың өздерінің жергілікті гимназияда балаларының білім алуларын қалайтындықтарын баяндайды. Ғимараттағы жылу жүйесі мен үй тазалау жұмыстарына ақшаны есептемегенде, қаражаттың негізгі бөлігі ғимаратты жалдауға және мұғалімдердің айлық ақысына жұмсалатынын белгілейді. Жалпы алғанда 300 рубль ғимаратты жалдауға, ал 780 рубль мұғалімдердің айлық ақысына, сабақ құны жылына 40 рубль

жұмсалатынын бекітеді. Оқитын пәндеріне: (аптасына 18 сабақ) құдай заңдары - 2 рет, орыс тілі - 4 рет, арифметика - 4 рет, тарих - 3 рет, география - 3 рет, бейнелеу - 2 рет. Оқу орнында қосалқы (паралель) сынып ашылған жағдайда құжаттарын реттеу, рәсімдеу және Халық Ағарту Министрлігіне бекіту жұмыстарын атқару тікелей Попечительдің (қамқоршының) құзыреттілігіне кірген. Бірақта айта кететін жайт, қосалқы (паралель) сыныптарды ашу үшін қаражатты оқу орны өз мойнына алған. Бұл ашылғалы отырған қосалқы (паралель) 3 сыныпта бар-жоғы 20 қыз білім алатынын, барлығында оқу ақысынан босатылуына құқығы жоқтығын, өйткені сыныпты қамсыздандыруға шығарылған 1080 рубль қаражат әр қыздан 40 рубльден жылына төленіп отырған жағдайда ғана жиналатынын ескертеді [11, 88 - 89 б.б.].

Мұнымен қоса, 7 жылдық оқу жылымен қатар гимназия ішінен үй мұғалімі немесе үй тәлімгері лауазымын алу үшін арнайы курс ашылуы міндетті болды. Арнайы курста білім алушы қыздарға оқу-тәрбие ісін жүргізудің бастамалары мен қағидалары түсіндірілді. Сол үшін олар тәжірибе алу мақсатында оқытушыларының қарауымен кіші сыныптарға сабақ беруді үйренуі тиіс болған. Мысалы, Семей қыздар гимназиясында 1903–1904 оқу жылының қарсаңынды 8 педагогикалық курсты сынып ашылады. Бұған түрткі 7 сынып оқушыларының ата-аналарының өтініштері. Омбы қыздар гимназиясының 8 сыныптарындағы оқу бағдарламасын үлгі ретінде қарастырып, аптасына 22 сабақты бекітеді. Пәндер легі жалпы және арнайы болып бөлінді. Жалпы пәндерге: педагогика (методика, дидактика) аптасына 2 рет, орыс тілі 3 рет, математика 2 рет, тарих 2 рет, ал арнайы пәндерге орыс тілі 3 рет, математика 3 рет, тарих 3 рет, география 3 рет оқытылуы тиісті болды [11, 5 б.]. Сыныптың қаражатпен қамтамасыз етілуі 1320 рубльді құраған. 8 сыныптың оқу-үрдісі педагогикалық тәжірибиемен қатар жүргендіктен, басты ғимаратта кіші сыныптармен орналастыру үшін, 6–7 сыныпты пәтер жалдап көшіру керек болады, сондықтан ол үшін қосымша 240 рубль жұмсалатынын ескертеді. Жоғарыда келтірілген шығындармен есептей келе 8 сынып қыздарына жылына 80 рубль оқу ақысын бекітеді. Болашақ сыныпта 18 қыз білім алатыны анықталады. Қорыта келгенде, сыныпты қамсыздандыру мен жеке құрамды ұстауға 1320 рубль, ғимаратқа 240 рубль, барлығы 1560 рубль. Оқу ақысынан барлығы 1440 рубль жиналатындықтан, кеткен шығынды өтейтіндіктеріне сенімді болады [11, 4–6 б.б.].

Оқу орнының кітапхана қоры ауыстырылып және жаңартылып отырған. Халық Ағарту Министрлігі ұсынған кітаптар тізімінен ғана таңдалған. Мәселен, Семей қыздар гимназиясының 1914–1915 оқу жылының педагогикалық кеңесінің хаттамасында кітапхана қорын толықтыруға байланысты, бүкіл пән мұғалімдеріне өздеріне керекті, білім беру, оқыту үрдісінде пайдалы болатын кітаптардың тізімін (Халық Ағарту Министрлігі мақұлдаған тізімінен) бір айдан қалдырмай беруін сұрайды [15, 8 б.]. Сонымен бірге әдебиеттерге байланысты мұғалімдер бекітілген оқулықты ауыстыруға мүмкіндіктері болған. Мысалы, гимназияның орыс тілі мұғалімі В.Головко 1907 жылы 7 наурыздағы есебінде көптеген жылдар бойы гимназияда оқылып жүрген Кирпичниковтың «Синтаксис русского языка» кітабының орнына Семей қыздар гимназиясының 3-4 сынып оқушыларына Петровтың «Опыт практического учебника русской грамматики синтаксис в образцах» кітабын пайдалануын педагогикалық кеңестен рұқсат сұрайды. Кирпичниковтың кітабының кемшілігін оның теориялық құрылымын аз пайдаланатындықтарын, тек кітаптың соңындағы мысалдарды қолданғандарын алдыға тартады [15, 23 б.]. Жауап ретінде педагогикалық кеңес есепті қарай келе, келер оқу жылынан бастап алғашқы екі сыныпта Петровтың «Этимология» ал үшінші және төртінші сыныптарда «Синтаксис» кітабын пайдалануға рұқсатын береді [15, 22–23 б.б.].

Оқу орнын толық және үздік бітірген қыздарды, алтын, күміс медальдармен, кітаппен марапаттаған. Бір жылда екі алтын мен үш күміс медальдан артық шығарылмаған. Егер оқушы

(қыз) арнайы курсты оқыған болса, онда үй мұғалімі немесе үй тәлімгері лауазымы берілген. Оқуды бел ортасынан тоқтатқан (3–4 сыныпты прогимназияны бітірген) және жастары 16-дан асқан қыздарға және гимназияның толық курсын оқыған, бірақта алтын-күміс медальдармен марапатталмаған қыздар бастауыш сынып мұғалімі және халықтық училищелердің мұғалімдері лауазымына ие болды. Гимназиялар мен прогимназияларда оқушылардың оқу үлгерімдеріне айрықша көңіл бөлген. Оқу жылының соңында сыныптан-сыныпқа ауысуға байланысты үздік оқушыларды емтихансыз, ал жеке пәндер бойынша немесе барлық пәндер бойынша артта қалған оқушыларға емтихан жүргізген. Семей қыздар гимназиясында жыл соңында жүргізілетін емтихандар легі: 4 кіші сыныптарға орыс тілден жазбаша жұмыс, ал жеке пәндер бойынша ауызша. Жоғарғы сынып оқушылары жыл бойында екі пәннен төмен баға алса емтиханға жіберілген, төмен бағаланған пәндер бойынша емтиханды демалыстан кейін тапсырғызған, сонымен бірге басқа пәндерден аттестациядан өтіп, бірақ үш алған жағдайда олар көктемде қайтадан емтихан тапсырған. Сыныптан-сыныпқа емтихансыз пәндер бойынша төрттік бағадан төмен түспеген оқушыларды ауыстырған. Ал үшпен оқитын қыздарға олардың оқу деңгейі мен денсаулығына қарап, арнайы сөгіс жариялаған [15,216б.].

Гимназия қыздарына жазғы демалыста қолдарына кітап-құралдарын ұстатып (кітаптары жиналып алынбаған секілді), үй тапсырмаларын берген, тек тамыз айында қайтадан емтихан тапсыратын қыздардан басқа оқушылар (әр сыныпқа) міндетті түрде жұмыстарын оқу жылының 1 тоқсанында тапсырып қорғаған [15,51–52бб.]. Мысалы, география және тарих сабағынан жазғы демалысқа: 1 сыныпқа Ивановтың кітабының бірінші бөлімінен география туралы әңгімелерді оқып келу, 2 сыныпқа Балқан түбегі туралы қайталау, 3 сыныпқа – Европалық Ресейдің губерниялары, 4 сыныпқа – Ивановтың кітабынан саяхаттар туралы әңгімелерді қайталау, 4 (параллель) сыныпқа – Египет, Сахара, Солтүстік Америка Құрама Штаттары туралы. Тарих сабағынан 3 сыныпқа – I Петр мен II Екатеринаның патшалық құру кезеңін, 4 сыныпқа – Рим империясын қайталау, т.б. [15,77б.].

Қорытындылай келе, XIX ғасырдың 50-60 жылдары қабылданған заңнамалар жинағы, алғашқы рет қыздардың (барлық әлеуметтік топтардың, тек бай отбасылардың ғана емес) білім алуына мүмкіндік жасады. Бұл айтылған іс оңайлықпен келген жоқ әрине, алдынан көптеген қиындықтар мен келіспеушіліктер тұрды, сонда да қоғамның өсіп дамуы үшін отбасының ұйытқысы мен ошақ басының қорғаушысы болып отырған қыз баласына білім нәрімен сусындау маңыздырақ, өйткені білімді және көкірегі ояу болашақ азаматтардың тәрбиелеушілерде солар болды. Қыздардың прогимназиялық және гимназиялық білім алу жүйесі қыздарды педагогикалық мамандыққа араластырудың (өйткені сол уақыттарды мұғалімдік мамандыққа тек ер адамдар қабылданған) белең алынуынан дами түсті. Бірақ жоғарыда айтып кеткеніміздей ерлерге қарағанда қыздарды отбасылық өмірге бейімдеп оқытқан.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Исакова Е.Г. Образовательный уровень преподавательниц женских гимназии и прогимназии Западно-Сибирского учебного округа (конец XIX – начала XX в). // Известия Алтайского государственного университета. – 2012. – № 4-2 (76) .– С. –92 – 95.
2. Днепров Э.Д., Усачева Р.Ф. Среднее женское образование в России. – Учебное пособие. – Москва: Дрофа. – 2010. – 288 с.
3. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения: В 5 т. – СПб., 1865–1875 с.
4. Чистикова Е.А. Создание женских средних училищ при министре народного просвещения А.С.Норове. // Ярославский педагогический вестник. – 2014. №2 – Том I. – С – 39-43.
5. Перцев В.В. Гимназическое образование в дореволюционной России: вторая половина XIX – начало XX века // Концепт. – 2013. – №01(январь). – С – 1-7.

6. Памятная книжка Западно-Сибирского округа (на 1890 год). – Изд. 2-ое канцелярии Попечителя. – Томск: Типо-литография В.В. Михайлова и П.И. Макушина, 1890. – VII, 201, (1) с., (1) л. ил., карта; 24 см.
7. Халитова И.Р. Проблемы народного образования в Казахстане в 1867-1914 г.г. (становление, этапы, уровень развития на материалах Северо-Восточного Казахстана) – Алма-Ата. – 1992. – 186 с.
8. Исакова Е.Г. Преподаватели средних учебных заведений Западной Сибири второй половины XIX – начала XX в. – Кемерово. – 2014. – 349 с.
9. V. Нечьи деньги. V. – // Сибирские вопросы. – 16 декабря 1908 г. - №47-48. – С – 6-8.
10. Қазақстан Республикасының Орталық Мемлекеттік Архивы. / ҚРОМА /, 15 – қор., 1 – тізім., 39 – іс., Протоколы Попечительного совета Семипалатинской женской гимназии 1902 год. – 160 - п.
11. ҚР ОМА. 502 – қор., 1 – тізім., 3–іс., Протоколы Попечительного совета Семипалатинской женской гимназии 1903-1909 г. – 92 п.
12. ҚР ОМА. 502 – қор., 1 – тізім., 21 – іс., Протоколы Попечительного совета Семипалатинской женской гимназии. - 114 - п.
13. Обзор Семипалатинской области за 1900 г – Семипалатинск: Типография Областного Правления., - 1901 г., - 89 с; Обзор Семипалатинской области за 1903 г, - Семипалатинск: Типография Областного Правления., - 1904 г., - 127 с; Обзор Семипалатинской области 1904 г, - Семипалатинск: Типография Областного Правления., - 1905 г, - 110 с; Обзор Семипалатинской области за 1906 г, - Семипалатинск: Типография Областного Правления, - 1907 г., - 98 с; Обзор Семипалатинской области за 1908 г, - Семипалатинск: Типография Областного Правления, 1909 г., 114 с; Обзор Семипалатинской области за 1910 г, - Семипалатинск: Типография Областного Правления. - 1912 г., - 111 с;
14. Галиулина С.Д. Нормативно-правовое регулирование института попечительства в народных училищах Российской империи. // Исторические науки: теория и практика общественного развития. – 2012. – №5. – С. – 191-192.
15. ҚР ОМА. 502 – қор., 1 – тізім., 6 – іс., Педагогический Совет Семипалатинской женской гимназии на 1907 г. – 56 - п.

МАЗМҰНЫ

Атығаев Н. МОҒҰЛДАРДЫҢ ИСЛАМДЫ ҚАБЫЛДАУЫ (МЫРЗА МҰХАММЕД ХАЙДАРДЫҢ «ТАРИХ-И РАШИДИ» МӘЛІМЕТТЕРІ БОЙЫНША).....	8
Бейсеғұлова А. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚАРАШАЙ ЖӘНЕ БАЛҚАР ЭТНОСЫНЫҢ САНЫ МЕН ГЕОГРАФИЯЛЫҚ ОРНАЛАСУЫ.....	16
Бейсенов А. САРЫАРҚА – КӨНЕ МӘДЕНИЕТ ӨЛКЕСІ.....	25
Бейсенов А., Жұмабекова Г., Базарбаева Г. САҚ ДӘУІРІНДЕГІ САРЫАРҚА ТАЙПАЛАРЫНЫҢ КӨРКЕМ МӘДЕНИЕТІ.....	32
Белоус Г.С. О.А. ШКАПСКИЙ ХІХ ҒАСЫРДЫҢ АЯҒЫ МЕН ХХ ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ АГРАРЛЫҚ САЯСАТ ТУРАЛЫ.....	37
Досанова Р.Ш. Н.Ә. НАЗАРБАЕВ «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫНЫҢ ГЕНЕРАТОРЫ.....	50
Досанова Р.Ш. ҰЛТТЫҚ ИДЕЯ «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ЖӘНЕ ОНЫҢ ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ РЕФОРМА БОЙЫНША ЖҮЗЕГЕ АСЫРЫЛУЫ.....	56
Есімова Ж.Қ. ТЫҢ ИГЕРУ КЕЗЕҢІНДЕ ҚОС ТІЛ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ЭТНИКАЛЫҚ ҮДЕРІСТЕР.....	60
Есімова Ж.Қ. АЛҒАШҚЫ ТЫҢ ИГЕРУШІЛЕРДІҢ МӘДЕНИ-ТҮРМЫСТЫҚ ЖАҒДАЙЫ.....	74
Жеңіс Ж., А. Дияб Н. ИРАНЫҢ ҚАЗАҚСТАН МЕН ШЫҒАНАҚ ЕЛДЕРІМЕН ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНДАҒЫ РОЛІ.....	85
Жеңіс Ж., М. Атик Султан К. ТӘУЕЛСІЗДІК АЛҒАННАН СОҒҒЫ ИРАНЫҢ ҚАЗАҚСТАНҒА РУХАНИ-МӘДЕНИ БЫҚПАЛЫ ...	91
Иембекова М.О. СИРИЯДАҒЫ ҚАҚТЫҒЫСТЫ РЕТТЕУ БАҒЫТЫНДАҒЫ ДИПЛОМАТИЯ ЖӘНЕ ОҒАН ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАТЫСЫ.....	97
Исламбекқызы Ж. ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫ ЖАЛАҒАШ АУДАНЫНА 1960-ШЫ ЖЫЛДАРЫ ҚОНЫС АУДАРҒАН ОТБАСЫЛАР.....	105
Исова Л.Т. ЖАҒАНДАНУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯЛЫҚТЫҢ ГЕОСАЯСИ ӨЛШЕМДЕРІ.....	110
Исова Л.Т. ҚАЗІРГІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫҢ ЖАҢА КЕЗЕҢДІК ЖҮЙЕСІ ҚАРСАҢЫНДАҒЫ СОЛТҮСТІК АФРИКА МЕН ТАЯУ ШЫҒЫС МЕМЛЕКЕТТЕРІ.....	119
Исова Л.Т. СЫРТҚЫ САЯСАТТАҒЫ ҚАЗАҚ-МОҢҒОЛ ҚАТЫНАСТАРЫНЫҢ БАСЫМ-БАҒЫТТАРЫ.....	127
Калемшариев Е. «МОҢҒОЛ ҚҰПИЯ ШЕЖІРЕСІ» ЖАЗЫЛҒАН УАҚЫТЫ ЖАЙЛЫ ҒАЛЫМДАРДЫҢ ПІКІР ТАЛАСТАРЫ.....	136
Камалов А.К., Сауданбекова Ш.Т. ҚАЗАҚТАР МЕН ЖАПОНДАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ ДҮНИЕТАНЫМЫНДАҒЫ БЫРЫМ-ТИЫМ, РӘМІЗДЕР, СЕМИОТИКАЛЫҚ ТАЛДАУ.....	141
Картаева Т.Е. ТАРИХИ ЗЕРТТЕУЛЕРДЕГІ ФОТОДЕРЕКТЕРДІҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ.....	146

Қилыбаева П.Қ. ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ ҚАЗІРГІ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТАРДЫҢ ДАМУЫ.....	155
Қилыбаева П.Қ., Нұрсұлтанова Л.Н. ОРТАЛЫҚ АЗИЯ АЙМАҒЫНДАҒЫ СУ МӘСЕЛЕСІ: САЯСИ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ...	163
Күзембаева Ә.Б., Байкушикова Г.С. ИЗРАИЛЬДІК ЛОББИЗМНІҢ АҚШ-ТЫҢ СЫРТҚЫ САЯСИ БАҒЫТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ЫҚПАЛЫ ЖӨНІНДЕ.....	172
Күзембай С.А. АБЫЛАЙ ХАН – ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ АЗАТТЫҒЫНЫҢ СИМВОЛЫ («МӘҢГІЛІК ЕЛ» ҰЛТТЫҚ ИДЕЯСЫ МӘСЕЛЕСІ АЯСЫНДА).....	178
Құрманбаева Қ.С. САЯСИ ҚУҒЫН-СҮРГІНГЕ ҰШЫРАҒАНДАРДЫҢ АРЫЗ-ШАҒЫМДАРЫ ТАРИХИ ДЕРЕК РЕТІНДЕ (XX ғ. 20-30 жж.).....	185
Мақашева К.Н., Сейдахметова А.А. ОҢТҮСТІК АФРИКА РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АПАРТЕИД ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ САЯСАТ МӘСЕЛЕСІ ЖӨНІНДЕ.....	190
Мақашева К.Н. ҚАЗАҚСТАН-ФРАНЦИЯ: ХХІ ҒАСЫРДАҒЫ СТРАТЕГИЯЛЫҚ СЕРІКТЕСТІК ЖӨНІНДЕГІ МӘСЕЛЕДЕ.....	200
Мейрманова Г.А., Жандыбаева С.С. ДАЛАЛЫҚ ЭТНОГРАФИЯНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	209
Мурзаходжаев Қ.М. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖӘДИДТІК ҚОЗҒАЛЫСТЫҢ ТАРИХНАМАСЫ.....	217
Нұрғазықызы Д. ЗИЯТ ШӘКӘРІМҰЛЫНЫҢ ТҰЛҒАЛЫҚ КЕЛБЕТІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНА ЫҚПАЛ ЕТКЕН ФАКТОРЛАР.....	226
Рахимова А.А. СЕМЕЙ ҚЫЗДАР ПРОГИМНАЗИЯ МЕН ГИМНАЗИЯСЫНЫҢ ТАРИХЫНАН (1856-1917ж.ж.).....	235
Серікқызы А. ХІХ-ХХ ҒАСЫРДАҒЫ ҚАЗАҚ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ ЖӘНЕ МӘДЕНИ-АҒАРТУШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ	247
Хайрулдаева А. ХІХ ҒАСЫРДЫҢ БІРІНШІ ЖАРТЫСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚТАРДЫҢ ХИУА ЖӘНЕ ҚОҚАН ХАНДЫҚТАРЫМЕН ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАРЫ ТУРАЛЫ ЖЫРАУЛАР ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДА.....	253
Хорват В. ОРТАЛЫҚ АЗИЯНЫҢ АРЖАН ТИПТЕС ҚОРҒАНДАРЫН ЗЕРТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	260
Шалагин А.В. IV-XII ҒАСЫРЛАРДА ОРТАЛЫҚ АЗИЯ МЕН ҚАЗАҚСТАНДА ХРИСТИАНДЫҚТЫҢ ЕНУІ ТУРАЛЫ ТАРИХИ КӨЗДЕРІ (КЕЙІНГІ АНТИКАЛЫҚ КЕЗЕҢ, ОРТАҒАСЫРЛАР).....	271

СОДЕРЖАНИЕ

Атыгаев Н. ИСЛАМИЗАЦИЯ МОГУЛОВ (ПО СВЕДЕНИЯМ «ТАРИХ-И РАШИДИ»МИРЗА МУХАММАД ХАЙДАРА).....	8
Бейсегулова А. ЧИСЛЕННОСТЬ И ГЕОГРАФИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ КАРАЧАЕВСКОГО И БАЛКАРСКОГО ЭТНОСА В КАЗАХСТАНЕ.....	16
Бейсенов А. САРЫАРҚА – КӨНЕ МӘДЕНИЕТ ӨЛКЕСІ.....	25
Бейсенов А., Джумабекова Г., Базарбаева Г. ХУДОЖЕСТВЕННАЯ КУЛЬТУРА НАСЕЛЕНИЯ САРЫАРКИ В ЭПОХУ САКОВ.....	32
Белоус Г.С. О.А. ШКАПСКИЙ ОБ АГРАРНОЙ ПОЛИТИКЕ В КАЗАХСКОЙ СТЕПИ В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВВ.....	37
Досанова Р.Ш. Н.А. НАЗАРБАЕВ ГЕНЕРАТОР ИДЕИ «МӘҢГІЛІК ЕЛ».....	50
Досанова Р.Ш. НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕЯ "МӘҢГІЛІК ЕЛ" И ЕЕ РЕАЛИЗАЦИЯ ПО ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ РЕФОРМЕ.....	56
Есимова Ж.К. ЭТНОЯЗЫКОВЫЕ ПРОЦЕССЫ В УСЛОВИЯХ ДВУЯЗЫЧИЯ В ПЕРИОД ЦЕЛИНЫ.....	60
Есимова Ж.К. КУЛЬТУРНО-БЫТОВЫЕ УСЛОВИЯ ЖИЗНИ ПЕРВОЦЕЛИННИКОВ.....	74
Женис Ж., А. Дияб Н. РОЛЬ ИРАНА В ОТНОШЕНИЯХ КАЗАХСТАНА СО СТРАНАМИ ЗАЛИВА: ИСТОРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ.....	85
Женис Ж., М. Атик Султан К. ДУХОВНО-КУЛЬТУРНЫЕ ВЛИЯНИЕ ИРАНА В КАЗАХСТАН ПОСЛЕ НЕЗАВИСИМОСТИ.....	91
Иембекова М.О. ДИПЛОМАТИЧЕСКОЕ УРЕГУЛИРОВАНИЕ КОНФЛИКТА В СИРИИ И УЧАСТИЕ В НЕМ КАЗАХСТАНА.....	97
Исламбеккызы Ж. ПЕРЕСЕЛЕНЦЫ В ДЖАЛАГАШСКИЙ РАЙОН КЫЗЫЛОРДИНСКОЙ ОБЛАСТИ В 1960 ГОДАХ.....	105
Исова Л.Т. ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ ИЗМЕРЕНИЯ ЕВРАЗИЙСТВА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ.....	110
Исова Л.Т. ГОСУДАРСТВА СЕВЕРНОЙ АФРИКИ И БЛИЖНЕГО ВОСТОКА НАКАНУНЕ НОВОЙ ПЕРИОДИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ СОВРЕМЕННЫХ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ.....	119
Исова Л.Т. СЫРТҚЫ САЯСАТТАҒЫ ҚАЗАҚ-МОҢҒОЛ ҚАТЫНАСТАРЫНЫҢ БАСЫМ-БАҒЫТТАРЫ.....	127
Калемшариев Е. ТЕОРИЙ УЧЁНЫХ О ВРЕМЕНИ СОСТОВЛЕНИЯ «СОКРОВЕННОГО СКАЗАНИЯ МОНГОЛОВ».....	136
Камалов А.К., Сауданбекова Ш.Т. СУЕВЕРИЯ И ОБЫЧАЙ В НАЦИОНАЛЬНОМ МИРОВОЗРЕНИИ КАЗАХОВ И ЯПОНЦЕВ. СЕМИОТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ.....	141
Картаева Т.Е. ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЕ ЗНАЧЕНИЯ ФОТОИСТОЧНИКОВ В ИСТОРИЧЕСКОМ ИССЛЕДОВАНИИ.....	146
Килыбаева П.К. МЕЖКУЛЬТУРНОЕ РАЗВИТИЕ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ.....	155

Килыбаева П.К., Нурсултанова Л.Н. ПРОБЛЕМА ВОДНЫХ РЕСУРСОВ В РЕГИОНЕ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ: СОЦИАЛЬНО- ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ.....	163
Кузембаева А.Б., Байкушикова Г.С. К ВОПРОСУ О ВЛИЯНИИ ИЗРАИЛЬСКОГО ЛОББИ В ФОРМИРОВАНИИ ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКОГО КУРСА США.....	172
Кузембай С.А. АБЛАЙ ХАН – СИМВОЛ СВОБОДЫ КАЗАХСКОГО НАРОДА (К ПРОБЛЕМЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕИ «МӘҢГІЛІК ЕЛ»).....	178
Курманбаева К.С. ЖАЛОБЫ-ЗАЯВЛЕНИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ РЕПРЕССИЙ КАК ИСТОРИЧЕСКИЙ ИСТОЧНИК (20-30- ЕГ. XX В.).....	185
Макашева К.Н., Сейдахметова А.А. К ВОПРОСУ ПОЛИТИКИ ЮЖНО-АФРИКАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ В УСЛОВИЯХ АПАРТЕИДА...	190
Макашева К.Н. КАЗАХСТАН-ФРАНЦИЯ: К ВОПРОСУ О СТРАТЕГИЧЕСКОМ ПАРТНЕРСТВЕ В XXI ВЕКЕ.....	200
Мейрманова Г.А., Жандыбаева С.С. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПОЛЕВОЙ ЭТНОГРАФИИ.....	209
Мурзаходжаев К.М. ИСТОРИОГРАФИЯ ДЖАДИДСКОГО ДВИЖЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ.....	217
Нургазы Д. ФАКТОРЫ, ПОВЛИЯВШИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ ЗИЯТА ШАКАРИМУЛЫ.....	226
Рахимова А.А. ИЗ ИСТОРИИ СЕМИПАЛАТИНСКОЙ ЖЕНСКАЯ ПРОГИМНАЗИИ И ГИМНАЗИИ (1856 – 1917 ГГ.).....	235
Сериккызы А. НАУЧНАЯ И КУЛЬТУРНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАЗАХСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ XIX-XX ВЕКА.....	247
Хайрулдаева А. ОТНОШЕНИЯ КАЗАХОВ С ХИВИНСКИМ И КОКАНДСКИМ ХАНСТВАМИ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА В ТВОРЧЕСТВЕ ЖЫРАУ.....	253
Хорват В. ВОПРОСЫ ИССЛЕДОВАНИЯ КУРГАНОВ АРЖАНСКОГО ТИПА ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ.....	260
Шалагин А.В. ИСТОРИЧЕСКИЕ ИСТОЧНИКИ ПО ВОПРОСУ ПРОНИКНОВЕНИЯ ХРИСТИАНСТВА В ЦЕНТРАЛЬНУЮ АЗИЮ И В КАЗАХСТАН В IV-XII ВЕКАХ (ПОЗДНЯЯ АНТИКА, СРЕДНИЕ ВЕКА).....	271

CONTENTS

Atygaev N. THE ISLAMIZATION OF MOGHULS (ACCORDING TO MIRZA MUHAMMAD HAIDAR'S «TARIKH-I RASHIDI»)	8
Beysegulova A. NUMBER AND GEOGRAPHICAL LOCATION OF KARACHAY AND BALKAR ETHNIC GROUPS IN KAZAKHSTAN	16
Beisenov A. SARYARKA - LAND OF ANCIENT CULTURE	25
Beisenov A., Jumabekova G., Bazarbayeva G. THE ART OF THE SARYARKA IN THE SAKA EPOCH	32
Belous G.S. O.A. SHKAPSKY ABOUT AGRARIAN POLICY IN THE KAZAKH STEPPE AT THE END OF XIX – THE BEGINNING OF THE XXTH CENTURIES	37
Dosanova Sh.R. N.A. NAZARBAYEV GENERATOR OF THE IDEA "MANGILIK EL"	50
Dosanova Sh.R. THE NATIONAL IDEA "MANGILIK EL" AND ITS IMPLEMENTATION ON INSTITUTIONAL REFORM	56
Esimova K.Zh. ETHNO-LINGUISTIC PROCESSES IN THE CONDITIONS OF BILING IN THE PERIOD OF GOALINE	60
Esimova K.Zh. CULTURAL-CONDITIONAL CONDITIONS OF LIFE OF THE FIRST CHERRES	74
Zhengis Zh., A. Dyab N. THE ROLE OF IRAN IN RELATIONS BETWEEN KAZAKHSTAN AND THE GULF COUNTRIES: HISTORICAL ANALYSIS	85
Zhengis Zh., M. Atik Sultan K. SPIRITUAL-CULTURAL INFLUENCE OF IRAN TO KAZAKHSTAN AFTER PURCHASING INDEPENDENCE	91
Iembekova M.O. DIPLOMATIC SETTLEMENT OF THE CONFLICT IN SYRIA AND THE PARTICIPATION OF KAZAKHSTAN	97
Islambekkyzy Zh. SETTLERS IN THE DZHALAGASH REGION OF THE KYZYLORDA IN THE 1960TH YEARS	105
Issova T.L. GEOPOLITICAL MEASUREMENTS OF EURASIANS' IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION	110
Issova T.L. THE STATES OF NORTH AFRICA AND THE MIDDLE EAST ON THE EVE OF NEW PERIODIC SYSTEM OF THE MODERN INTERNATIONAL RELATIONS	119
Issova T.L. PRIORITY THE DIRECTIONS OF THE KAZAKH-MONGOLIAN RELATIONS IN FOREIGN POLICY	127
Kalemshariv Y. SCIENTISTS THEORIES ON THE TIME OF COMPOSITION OF THE "SECRET HISTORY OF MONGOLS"	136
Kamalov A.K., Saudanbekov Sh.T. THE RITUAL CULTURE OF KAZAKH AND JAPANESE IN NATIONAL WORLDVIEWS. SEMIOTIC ANALYZE	141

Kartaeva E.T. HISTORICAL AND CULTURAL SIGNIFICANCE OF PHOTOGRAPHIC SOURCES IN HISTORICAL RESEARCH.....	146
Kilybaeva P.K. INTERCULTURAL DEVELOPMENT IN CENTRAL ASIA AT THE PRESENT STAGE.....	155
Kilybaeva P.K., Nursultanova L.N. THE PROBLEM OF WATER RESOURCES IN CENTRAL ASIAN REGION: SOCIO-ECONOMIC ASPECTS.....	163
Kuzembayeva B.A., Baikushikova S.G. INFLUENCE OF THE ISRAEL LOBBY IN SHAPING US FOREIGN POLICY.....	172
Kuzembay S.A. ABLAI KHAN - A SYMBOL OF FREEDOM OF THE KAZAKH PEOPLE(TO THE PROBLEM OF NATIONAL IDEA "MANGILIK EL").....	178
Kurmanbayeva S.K. COMPLAINTS-APPLICATIONS OF POLITICAL REPRESSION AS A HISTORICAL SOURCE(20-30YEARS OF XXCENTURY).....	185
Makasheva N.K., Seidakhmetova A.A. TO THE QUESTION OF THE POLICY OF THE SOUTH AFRICAN REPUBLIC IN THE CONDITIONS OF APARTHEID.....	190
Makasheva N.K. KAZAKHSTAN-FRANCE: TO A QUESTION OF STRATEGIC PARTNERSHIP IN XXI A CENTURY.....	200
Meirmanova A.G., Zhandibaeva S.S. RELEVANCE AGAINST CYBERCRIME.....	209
Murzakhodzhayev M.K. HISTORIOGRAPHY OF THE JADID`S MOVEMENT IN KAZAKHSTAN.....	217
Nurgazy D. THE FACTORS THAT AFFECTED THE FORMATION OF ZIYAT SHAKARIMULY`S PERSONALITY.....	226
Rakhimova A.A. FROM THE HISTORY OF THE SEMIPALATINSK FEMALE PROGYMNASIUM AND GYMNASIUM (1856 – 1917).....	235
Serikqyzy A. SCIENTIFIC AND CULTURAL AND EDUCATIONAL ACTIVITIES OF THE KAZAKH INTELLECTUALS OF THE XIX-XX CENTURY.....	247
Khairuldaeva A. RELATIONS OF THE KAZAKHS WITH THE KHIVA AND KOKAND KHANATES IN THE FIRST HALF OF THE XIX CENTURY IN THE ART OF ZHYRAU.....	253
Horvath V. PROBLEMS OF THE RESEARCH OF THE KURGANS OF ARZHAN-TYPE OF CENTRAL ASIA.....	260
Shalagin A.B. HISTORICAL SOURCES ON THE PENETRATION OF CHRISTIANITY INTO CENTRAL ASIA AND KAZAKHSTAN IN THE IV-XII CENTURIES(LATE ANTIQUITY, MIDDLE AGES).....	271

EDU.E-HISTORY.KZ

Электрондық ғылыми журналы
2017. 2(10)

Бас редактор: Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген: Зикирбаева В.С.

Жарияланған күні: 30.06.2017.

Пішімі 70x100/16. Баспа табағы 26,6.

Құрылтайшысы және баспагері:

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті

Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:

050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй

ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

E-mail: edu.history@bk.ru.

Журнал сайты: <https://edu.e-history.kz>

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТжЭИ басылған:

050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй